

Oyun Dünyamız

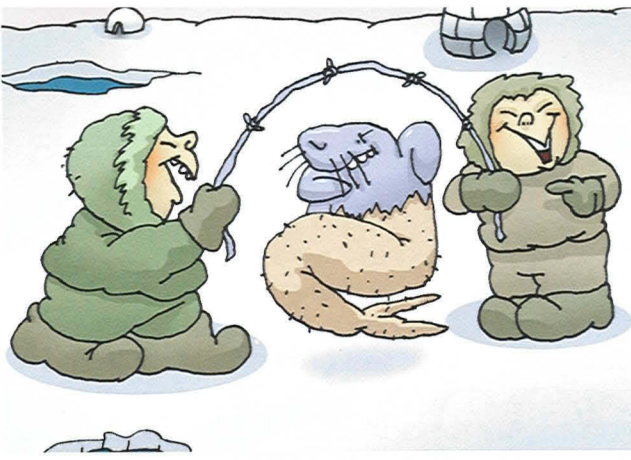
Annem yoğurt getirdi / Kedi burnunu batırdı / O kediyi ne yapmalı / Minareden atmalı / Minarede bir kuş var / Kanadında gümüş var / Eniştemin cebinde türlü türlü yemiş var. Sayışmacalarla başlar çoğu oyunlar. Oyun oynarken sıraya girmek önemlidir çünkü. Sıraya girmekse eşitliği sağlamak için güzel bir başlangıçtır. Eşitliği sağlamak oyunlarda oldukça önemlidir; çünkü eşitliğin sağlandığı bir oyunda kaybetmeyi daha kolay kabul eder insan. Eh, oyun bu, elbette kazanmak da vardır kaybetmek de. Buna alışmak gerek. Yaşamın öteki alanlarında da böyle değil midir? İşler kimi zaman istediğimiz gibi gider, kimi zaman da tam tersi olur. İster iyi

gitsin ister kötü her iki durumun da bize neler hissettirebileceğini ilk olarak oyun oynarken fark ederiz.

Oyunlar, bizler için gerçek yaşamın birer aynası gibidir. Paylaşmayı, işbirliği yapmayı, sorun çözmeyi, karar vermeyi oyun oynarken öğrenmez miyiz? Oyun oynarken arkadaşlarımızı daha yakından tanırız. Böylece hem birbirimizle hem de yetişkinlerle ilişki kurmayı öğreniriz. Oynarken yaptığımız hareketler bedenimizin gelişmesini sağlar. Sonra çevremizi anlamamıza da oyunlar yardımcı olur. Örneğin, saklambaç oynarken üzerine çıktığımız ağaçta dalları, yaprakları, kuşları fark ederiz. Öte yandan oyunların kurallarından başlarız bir topluluk içinde yaşamının kurallarını benimsemeye. Kısacası, oynadığımız oyunlar yetişkin olmaya hazırlar bizi.

Oyun oynamayı sevmeyen var mıdır acaba? Elbette yoktur. Çünkü oyun insanlar için bir gereksinimdir; insanlık ortaya çıktığından beri vardır. Bilinen pek çok oyun çok eski zamanlardan beri kuşaktan kuşağa aktararak günümüze kadar sürüp gelmiştir. Kimi oyunlar bütün ülkelerde, kimileriye yalnızca bazı ülkelerde oynanır. Hatta aynı ülkenin farklı bölgeleri için bile bu tür benzerlik ve farklılıklar söz konusu olabilir. Sözelimi *Perihan Abı / Eteğini topla / Üç kere atla*. Bu ülkemizdeki çocukların ip atlarken söyledikleri bir tekerlemedir. Buna benzer tekerlemeler söylerler mi bilmiyoruz, ama İnuitler de ip atlamayı çok severler. İnuitler, Kuzey Kutup Bölgesi'ne yakın bölgelerde (Kanada, Grönland, Alaska, Kuzeydoğu Sibirya gibi) yaşayan yerlilerdir. İnuit sözcüğü "insan" anlamına gelir. Aslında herkesin bildiği bir adları daha vardır: *Eskimo*. Bunun da anlamı "çiğ et yiyen kuzeydeki insanlar"dır. Bu yüzden Eskimo denmesi yeğlenmez.

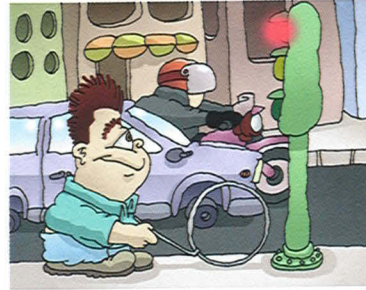

İp atlama dünyanın birçok yerinde yaygın olarak oynanan bir oyundur. Bu oyun pek çok yerde yalnızca ipe oynanır. İnuitlerse fok derisi bağlanmış özel bir ip kullanırlar. İnuitlerin oynamayı sevdiği oyunlardan biri de fok ya da mors derisinden yapılmış battaniyeler üzerinde zıplamaktır. Arkadaşlarının tuttuğu bu battaniyenin üzerinde en çok sayıda zıplayan oyunu kazanır. Bu oyun, trampende zıplamaya benzer, ancak başka yerlerde trampen olarak deri battaniye yerine kalın kumaşlar kullanılır. Tıpkı bu örnekte olduğu gibi, ülkelerin oyunları birbirine benzese bile oyunda kullandıkları malzemeler birbirine tıpa tıp benzemez. Çünkü her malzeme her bölgede bulunamayabiliyor.

Gelelim herkesin bildiği bir oyuna. Kimilerinin çizgi dediği bu oyunun adı seksek. Seksek, yere çizilen çizgilere basmadan tek ayakla üstünden atlamaya dayalı bir oyundur. Bu oyun Romalılar döneminde Avrupa'da eğitim amacıyla çok büyük alanlarda askerlere oynatılmış. Daha sonraları Romalı çocuklar kendileri için daha küçük alanlar çizerek bunu oyun olarak oynamaya

başlamışlar. Sekseğin dünyaya buradan yayıldığı düşünülüyor. Bu oyunun birçok değişik çeşidi vardır. Öyle ki bir araştırmacı ABD'nin San Francisco kentinde 20 değişik tür seksek oynandığını saptamıştır.

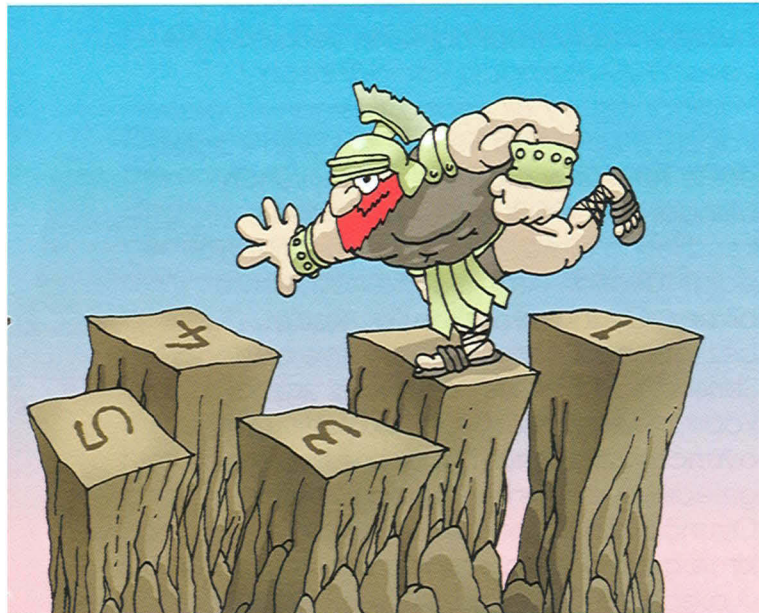
Sekseğin bir türünde her oyuncunun yassı bir taşı vardır. Oyun için yere çizilen alanın bölümleri numaralandırılır. İlk oyuncu taşı birinci kareye atar. Taş yanlış kareye ya da çizgilerin üzerine gelirse oyuncu yanar ve sıra ikinci oyuncuya geçer. Bütün oyuncular yandıktan sonra sıra yeniden ona gelir ve kaldığı sayıdan oyunu sürdürür. Taş eğer doğru yere gelirse oyuncu tek ayağı üzerinde zıplamaya başlar. Bunu yaparken de çizgilere değmemeye, yanlış kareye basmamaya ve dengesini yitirmemeye çalışır. Çizgilerin sonuna geldiğinde yapmış olduğu hareketleri ters bir sıra izleyerek tekrarlar ve oyunu tamamlar. Oyunun birinci basamağını böylece tamamlayan oyuncu taşı iki numaralı alana atar. Oyun böylece sürer gider.

Siz hiç yuvarlanarak ilerleyen bir çemberin ardından koşunuz mu? Bu da bir oyundur, yüzlerce yıldır oynanmış bir

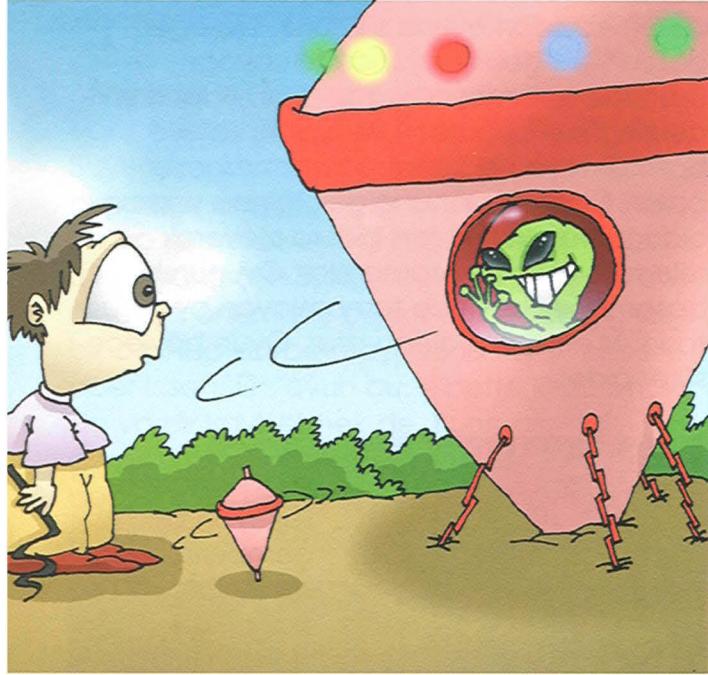
oyunun adı da çember çevirmedir. Bu oyunda bir çember bir değnek ya da elle toprakta, kaldırımlarda ya da sokaklarda yuvarlanır. Hiçbir şey düşünmeden, yuvarlanan bir çemberin arkasından koşmanın zevkine doyum olmaz.

Yunanlı bilgin Artemidoros "Eğer rüyada kendini çember çevirirken görürsen bu, sıkıntılardan kurtulup çok iyi bir döneme gireceğini gösterir." diye yazmış bir kitabında. Rüyaların gelecekte olacağını göstermediğini Artemidoros'un bilmediği, ama çember çevirmenin ne denli eğlenceli bir oyun olduğunu bildiği bu sözlerinden anlaşılıyor. Eski Yunan ve Roma resimlerinde de çemberin bir çocuk oyuncağı olarak kullanıldığı görülmektedir. Eski Yunanlılar bedence güçlü olmayanlara çember çevirmeyi öğütlerlerdi. Kızılderliler de çember çevirmenin çocuklarda doğruluk ve dürüstlüğü geliştirdiğine inanırlardı.

İlk çemberler daha çok metalden yapılırdı. Daha sonraki dönemlerde kullanılan çemberlerse yalnızca tahtadan ya da metalle çevrilmiş tahtadan yapılıyordu.

1950'li yıllarda plastik bir çemberi bel çevresinde döner halde tutmaya çalışmak çok yaygındı. O dönemde buna *hulahup* deniliyordu. Hulahupla oynamak birden çok yaygınlaşmış ve her yaşta insanın oynadığı bir oyun haline gelmişti. Doktorlar bile hulahupu spor olarak öneriyorlardı.

Topaç için "dansçı" dendiğini hiç duymuş muydunuz? Böyle diyenler var topaca, Amerika'nın güneybatısındaki kızılderililer ona dansçı diyorlarmış. Topaçla oynamak ilkçağlardan beri hem çocuklar hem de yetişkinler arasında çok yaygındı. Topaç, özel bir ucun ya da bir çivinin üzerinde dönen, koni, küre, top ya da yumurta biçimli bir oyuncaktır. Genellikle bir ip yardımıyla döndürülür. Elle, yayla ve kamçıyla döndürülenleri de vardır.

Topacın Avrupa'da kullanımı 14. yüzyıla rastlıyor. Shakespeare'in yaşadığı dönemde soğukta ısınabilmek ve beden egzersizi yapmak için büyük topaçlar kullanılırdı. Asya'da çok eskiden beri kullanıldığı bilinen topaçlar kabak, ceviz, bambu ve taştan yapılırdı. Yeni Zelanda'da Maoriler küçük kabaklardan vinlayan topaçlar yapar. *Potaka takiri* adı verilen bu topaçlar yüksek ses çıkardıkları için özel yas törenlerinde

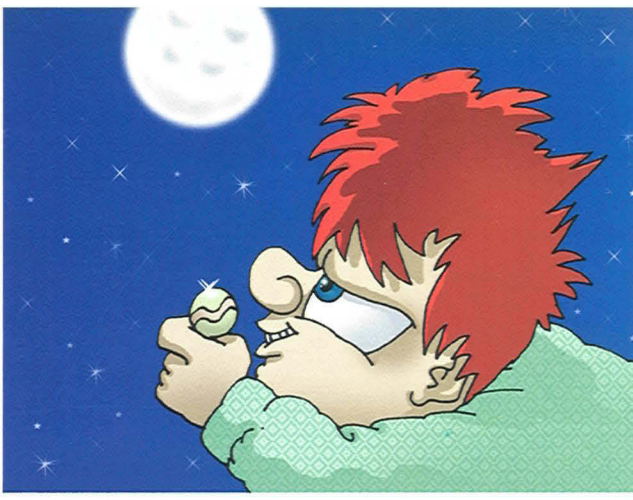
kullanılırdı. Çin'de *Ko-en-gen* olarak bilinen bir topaç oyunu Napoleon devrinde diablo (şeytan) adıyla Avrupa'da da çok moda olmuştu. Eski Yunanlılar ve Romalılar elle çevrilen özel bir topacı zar atmak amacıyla kullanılırdı. Günümüzde dönerken renk değiştiren, müzik sesi çıkaran birçok topaç çeşidi geliştirilmiştir. Örneğin, Japonya'da yapılmış bir topacın çok ilginç bir özelliği var; bu büyük topaç dönmeye başlayınca içinden bir sürü küçük topaç çıkarıyor.

İyiyle kötü hemen her zaman birbiriyle çekişmiştir. Bu çekişme oyunlara bile yansımıştır. Birçok ülkede oynanan halat çekme oyunu, işte bu iyi kötü çekişmesini simgeler. Kanada'da yaşayan İnuitlerin oynadığı halat çekme oyununda bir grup sonbaharı, başka bir grup kışı temsil ederdi. Oyunun sonucuna göre kış mevsiminin nasıl geçeceği tahmin edilirdi. Kore'deyse halat çekme oyununu kazananın o yıl sonbaharda en çok ürünü elde edeceği düşünülürdü. Elbette bu oyunun sonucu mevsimlerin nasıl geçeceğini ya da en çok ürünü kimin alacağını göstermez; ama

insanlar eski zamanlarda yeterince bilgiden yoksun oldukları için önceden bilmek istedikleri şeyleri bu yolla öğrenmeye çalışıyorlardı.

Ya şu oyunu biliyor musunuz? Bunu hiç oynadınız mı? *Aç kapıyı bezirgânbaşı bezirgânbaşı / Kapı hakkı ne verirsin? / Ne verirsin? / Arkamdaki yadigâr olsun / Yadigâr olsun / Bir sıçan / İki sıçan / Dolaba kaçan*. Bu oyunda herkes, iki kişinin karşılıklı el ele tutuşarak oluşturduğu köprünün altından geçer. Bu iki kişi önceden kendilerine elma, armut, tavşan, tilki gibi adlar takarlar. Ama bu gizli kalır, kimse bilmez. Oyunu oynarken "aç kapıyı bezirgânbaşı" şarkısı söylenmeye başlanır. Şarkının son cümlesi söylendiği sırada kapının altında olan kişi yakalanır. Diğer oyuncularından biraz uzağa götürülür ve gizledikleri adlarını kulağına söylerler. Oyuncu bu adlardan birini seçer. Seçtiği ad kime aitse onun arkasında sıraya girer. Bütün

oyuncular için bu seçim yapıldıktan sonra her iki takımdaki oyuncular birbirlerinin bellerinden tutarak arka arkaya sıraya girerler. Bundan sonra baştaki oyuncular karşılıklı olarak birbirlerinin ellerinden sıkıca tutarlar. Ortalarına bir çizgi çizilir ve birbirlerini çekmeye çalışırlar. Çizgiyi geçen takım yenilmiş sayılır. Bu oyun çok eski çağlardan beri Avrupa'da oynanır.

Yutmacasına ya da *yutmamacasına* sözcükleri neyi düşündürdü sizlere? Elbette bilye oyununu. *Üçgen, kuyu, tumba, baş, kafakarış*. O küçük kürecikleri bilirsiniz. Bilye oyunu oynayan bütün çocuklar bilir "yutma"nın kaybedenin bilyelerini almak anlamına geldiğini; üçgenin, kuyunun, tumbanın, başın, kafakarışın bilye oyunu çeşitleri olduğunu. *Misket, mille, gülle* ya da *cicili* denir Türkiye'de bilyeye. Bilye oyununun tarihi Antik Çağ'a değin uzanır. İlk misketler Mısır mezarlarında Yunan ve Roma kazılarında bulunmuş. Yuvarlak çakıl taşları, fındıklar, meyve çekirdekleri bu oyun için en uygun malzemelerdir. Günümüzde kil, mermer, çelik ya da cam bilyelerle oynanır en çok. Bu oyun da hemen hemen dünyanın her yerinde oynanmaktadır.

Peki şunlardan hangilerini duydunuz ya da biliyorsunuz? *Düngülüş, düllük, cirmetür, met değnek, şülük, çelle çeldim, çellik, çelik çubuk*. Bunlar da 17. yüzyıldan beri dünyada oynanan bir oyunun Türkiye'nin çeşitli bölgelerindeki adları. Oyunun en bilinen adıysa çelikçomak. Bazı araştırmacılar çelikçomağı beysbol ve kriket oyunlarının atası olarak sayıyorlar. Oyunun birçok çeşidi var, ancak temel kuralları birbirine benziyor. Yaklaşık 1 metre uzunluğunda bir *çomak* (sopa) ve 2-2,5 cm kalınlığında, 15-20 cm uzunluğunda, uçları hafifçe sivriltilmiş, *çelik* adı verilen bir başka

sopayla oynanır. Yere yerleştirilen çeliğin ucuna çomakla vurularak yerden havalandırılması sağlanır. Havadayken ikinci bir vuruşla olabildiğince uzağa gitmesi sağlanır. Takım halinde ya da iki kişiyle oynanan türleri vardır.

Bu oyunlar bugüne değin oynanmış olanların yalnızca bir bölümü. Dünyanın birçok ülkesinde birçok çocuğun oynadığı saymakla bitmeyecek kadar çok çeşitli oyunlar daha var. Yalnızca saymakla değil, oynamakla da bitmeyecek kadar çok! Bunlar büyük, küçük hepimizin tadına doymadığı etkinliklerdir. Gerçekte oyunlar, eğlence kaynakları olmalarından başka toplum açısından da önemli bir kültür birikimidir. Bu nedenle kültürle ve çocukla ilgilenen bilim adamları, bu konuyla ilgili pek çok araştırma yapıyorlar. Ülkemizde de Ankara Üniversitesi'ne bağlı Çocuk Kültürü Araştırma Merkezi'nde benzeri araştırmalar sürdürülüyor; oyunlar, oyuncaklar gibi çocuk dünyasını ilgilendiren daha birçok konuyla ilgili araştırmalar yapılıyor. Bu araştırmalar oyun dünyasının zenginliğini, geliştiriciliğini, kültür içindeki yerini ortaya koymaktadır.

Bilim adamları oyunları araştırırken çocuklara da düşen bir şeyler var elbette. Daha çok eğlenmek, gelişmek ve oyunları daha uzun süre yaşatmak için daha çok oynamaya ne dersiniz?

Zuhal Özer
Resimleyen: Yiğit Özgür